

ESKİ TÜRKÇEDE BUDDHA'NIN 32 LAKŞAÑASI

F. SEMA BARUTÇU

I. Budizm'de 32 lakşana (Skr. *dvātriṃśadvaralakṣaṇa*) büyük insanın (Skr. *mahāpuruṣa*); cakravartin veya özellikle bir Buddha'nın fizik üstünlüğü ve güzelliğini oluşturan yapıca özelliklerini, dış görünüşünü belirten karakteristik işaretlerdir.

Büyük insanın bu 32 karakteristik işaretinin (Skr. *mahāpuruṣalakṣaṇa*) Eski Türk dili ile sayıldığı eksik bir liste TT VIII G 56-72. satırlar arasında bulunmaktadır. Fakat hem Skr. hem de ETü. kısımlarının büyük ölçüde yıpranmış olduğu, dolayısıyla birçok yerinin okunamaz durumda bulunduğu bu metnin bütününe elde olmaması 32 lakşana'nın ETü.'de tam bir listesini çıkarmaya imkân vermez. Bundan başka, birkaç lakşana'yı U III 71/3-31 ve 72/1-6. satırlarda sayılan *Burkan edgüleri* arasında açıkça tesbit etmek mümkündür. Yine telif - tercüme Budist Uygur metinlerinde Buddha veya mahāpuruṣa'ların niteleyicileri şeklinde bazı lakşana'lara serpiştirilmiş olarak rastlanmaktadır. Fakat *Maytrisimit Nom Bitig*'in (*Maitreyasamitinātaka*) Hami yazmasının bulunmasına kadar, büyük insanın 32 karakteristik işaretlerinin Eski Türk dili ile tesbit edilmiş tam bir listesi yoktu.

"Maitreya ile buluşma temsili" demek olan *Maitreyasamitinātaka*, Vaibhāṣika tarikatine bağlı, Agnideśa'da (bugünkü *Karaşehir*) doğmuş *Āryacandra Bodhisattva Kāṣṣi Ācarya* tarafından Sanskritten Tohar diline göre telif - tercüme edilmiştir. *Āryacandra*'nın *nātaka* "temsil"ler şeklinde olan bu eserini *ülüş* "bölüm"ler halinde *İl Balık*'lı (*Koço*'lu) *Prajñārakṣita Kāṣṣi Ācarya* tercüme etmiştir¹. F. W. K. Müller ve E. Sieg'in "Maitrisimit und "Tocharisch"² adlı makalelerinde Toharca ve Eski Türkçe metinler arasında bir bağlantı olduğu, yaptıkları bazı bölüm karşılaştırmalarıyla ortaya konmuştur. En son E. Moerlose, ileri sürdüğü bazı dayanaklarla Türkçe metnin muhtemelen Toharcasının aynen tercümesi olmadığı yolunda kanaate vardığı "The Way of Vision (*Darśanamārga*) in the Tocharian and

¹ *Maitreyasamiti*'nin yazıldığı dillerdeki metinler ve üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler için bk. Osman F. Sertkaya, (tenkit) "Maitrisimit Nom Bitig -I-", s. 254-259 ve "Maitrisimit Nom Bitig'in Hami = Komul yazması", s. 275-280; Tekin-Maytr., Ankara 1976, s. 27-35.

² SPAW 1916, s. 395-417.

Old Turkish Versions of the Maitreyasamitināṭaka” adlı makalesinde Maitr.’in ETü. tercümesinin³ 156b/11–33. satırlarını Toḥ. paralel metinle (TSA 267–268b/6-7, 305a/3–7) karşılaştırdı.

Bu yazının konusunu oluşturan ilk çalışmayı ise, W. Couvreur yapmıştır. W. Couvreur, “Le caractère Sarvāstivāda - Vaibhāṣika des fragments tochariens A d’après les marques et épithètes du Bouddha” adlı *Le Muséon* (59 (1946), s. 577–610)’da neşredilen çalışmasında, üstün insanın 32 karakteristik işaretinin iki listesini Toḥ. yazmalarda göründükleri şekillere dayalı olarak incelemiştir (TSA 212b 6–213a 7, 291b 4–292b 2). Couvreur’ün incelediği ilk parça *Maitreyasamitināṭaka*’nın girişini meydana getiren Bād-hari hikâyesinden alınmıştır. 291–292’deki bölüm sağ ve sol köşeleri iyice yıpranmış bir işaret listesinin artıklarını ihtiva etmektedir⁴.

Maitreyasamiti’nin ETü. Hami yazmasında Buddha’nın 32 lakṣaṇa’sı iki liste halinde II. Bölüm’ün 5a/7-5b/29. ve 11b/10–12a/1. satırları arasında verilmiştir. Maitr. H. yazmasının II. Bölümü’nün Tekin neşrindeki (BT IX) eksik satırları tamir etmesi yanında, Berlin koleksiyonunda bulunmayan sayfaları da içine almasından dolayı büyük önemi vardır⁵. Maitr. H. yazmasında 32 lakṣaṇa’nın sayıldığı kısımlar da Tekin neşrinde yoktur. Dolayısıyla ETü.’de 32 lakṣaṇa’nın tam bir listesine, şu anda yalnızca Maitr. H. yazmasında bulunan şekilleriyle sahibiz.

Maitr. H. yazmasında bulunan iki listeden 5a/b’deki ilki, birden otuz ikiye kadar numaralandırılarak verilmiştir. Lakṣaṇa’ların numaralandırılması alt kısımların; ayak tabanı, parmaklar, topuk, uyluk vb. tasviriyle başlamakta, derece derece yükselerek *uṣṇīṣa* “kafatası yumrusu”na ve *ūrṇā* “iki kaş arasındaki beyaz tüy”e ulaşmaktadır. Bu bakımdan bu liste az-çok yer değişikliği olmakla beraber Toḥ. listelerle uyuşur. Diğer ikinci liste ise, *Lalita Vistara*’da olduğu gibi tersi bir sıra takip eder⁶ ve bazı lakṣaṇa’lar da söylenmemiştir (14. ve 17. lakṣaṇa’lar).

“Ayırıcı işaret, alâmet” demek olan Skr. *lakṣaṇa* ETü.’de *lakṣan* şeklinde alıntı kelime olarak vardır. Bu Skr. kelime Toḥ. A’da *lakṣam* B’de *lakṣaṇa*, Saka.’da *lakṣaṇa* olarak bulunmaktadır. ETÜ.’de *lakṣan* yanında *belgü*, *irü belgü* tabirleri de umumî olarak “işaret”, özellikle de büyük insanın “işareti” anlamında kullanılmıştır. Toḥ. A *ṣotre* B *ṣotri* “işaret” ve Saka. *ghūnaa*– “işaret, karakteristik işaret” kelimeleri için de durum aynıdır⁷.

Bu yazıda, Uyg. metin ve TTü.’ne tercümelerini takip eden bölümde, numaralandırılması Uyg. M. I. esas alınarak yapılan 32 lakṣaṇa’nın her

3 A. von Gabain faksimilesi

4 C., s. 580.

5 Bk. Osman F. Sertkaya, “Maitrisimit Nom Bitig’in Hamı = Komul Yazması”, s. 277.

6 32 lakṣaṇa’nın Toḥ. ve Skr. metinlerdeki düzeniyle ilgili olarak kısa bir değerlendirme ve bibliyografik bilgi için bk. C., s. 580–581 ve B., 577 ve devamı.

7 Bk. C., s. 581–582 ve dip not 8.

birinin Uyg. M. I. ve Uyg. M. II.'de geçen şekillerinin ardından Skr. ve Toḥ. şekilleri verilmiş, bunların Skr. karşılıklarında, yalnızca yararlanılan eserlere gönderme yapmakla yetinilmiştir. Bu göndermelerden E., B. ve C. göndermelerinde sayfa numaralarının hemen yanında, parantez içindeki sayılar lakşaṇa numaralarını göstermektedir. Toḥ. şekiller C.'ün yukarıda belirtilen Toḥ. yazmalara dayalı tesbitleridir. Bu bakımdan ETü. şekilleriyle karşılaştırılması yönünden değeri vardır. Bu bölümde C.'e sadık kalınarak onun tercüme ve bazı eksik kelime ve ibareleri tamamlama tasarrufları olduğu gibi aktarılmıştır. Notlar bölümünde yapılan açıklama ve bazı değerlendirmeler ETü. metinlere yöneliktir. Ayrıca, bu bölümde, ilgili lakşaṇa eğer daha önce neşredilmiş eserlerde, meselâ TT VIII ve U III'te veya her hangi bir şekilde diğer ETü. metinlerde tesbit edilmişse, onların belirtilmesi, lakşaṇa'nın ETü.'deki türlü ifadelerinin bir araya toplanması bakımından yararlı görülmüştür.

II.

Uygurca Metin I
ikinti ülüş biş p(a)t(a)r

5a

1. anın// amtı sizler oğlanım tört törlüg tirin
2. kuvrağ ara olurur erken t(e)ngri burkan –
3. ka yakın tegser sizler anta sizler 'eṅg
4. ilki iki kırk irü belgü kutın buyanın
5. adırtlağalı uqğalı katablanıṅlar kim siz –
6. lerke şasatar-lar-da adartlayu ayıtdım
7. erdi inçe kaltı O 'eṅg ilki közüṅü
8. teg tüp tüz adaķı O ulı erür. ikinti
9. miṅg kuğelig (veya kog(e)nlig) O tilgenen yaratağ-
10. lağ tamğa ayasınta O izenṅülükinte
11. bekiz belgülüg közünür üçünç yula yalı-
12. niṅga yoleşi yimiş teg tüp tüz uzun
13. 'erṅekleri. törtünç oysuz kötkisiz tüz <tobıķ > sü-
14. ṅeki erür. bişinç bantatu kebez teg yılınç-
15. ga yumşak iligi erür. altınç adaķı yuzı
16. kopmış köp kötki erür. yitiñç aynıy-i
17. atlağ yıpar keyik yotası teg körü kanınçs(1)z
18. yotası erür. sekizinç eṅgitmedük toṅıtmaduk
19. et'özin ayası üze iki tiz tilgenin
20. börte y(a)rlıķar. tokuzunç açanay atlağ
21. arķun kevel-niṅg teg yaşru batutluğ
22. uvut yini erür onunç nigrut atlağ
23. sögüt teg oqşatı tep tegirmi et'özi erür.
24. neçe idizi erser ança kulaçı neçe kulaçı

25. erser ança bodı sını erür.. bir y(i)g(i)rminç et'öz-
26. inteki kıp tuısi yoķaru yolalıp turur-lar. iki
27. y(i)g(i)rminç birer evin tuü-leri onęaru evrilip
28. tegzinç-lenip turur-lar. üç y(i)g(i)rminç
29. kıoduru bışunmış şopağ altun osuğluğ kırtı-
30. şı erür. dört y(i)g(i)rminç aęlaķ yinçke

5b

1. evinlig atay kırtışı. bış y(i)g(i)rminç yiti yir-
2. de üdrülmış, et'özi erür kıayu erki
3. yiti tip tiser iki adakı iki iligi iki
4. enęini bir süsküni altı y(i)g(i)rminç yapa
5. yaratmış teg yadvı yarıvı <enęin(i)> ikin araķı
6. süngüki erür yiti y(i)g(i)rminç bilinte
7. örüki et'özi O kısar arslan
8. kıanığa okşıa- O -tı erür. sekiz
9. y(i)g(i)rminç yulun O teg köp köni
10. körü kıanıçsız et'özi erür. tokuz y(i)g(i)rminç
11. tüzvi enęni.. y(i)g(i)rminç yinçü tizmiş teg
12. yıp yürüń tükell kırk tişı erür.. bir otuz-
13. unç irüksüz sadraķsız tişı erür. iki otuz-
14. unç münsüz kıadaķsız tüp tüz tişı erür üç
15. otuzunç münsüz aęlaķ aķ yürüń az-
16. aęları erür.. dört otuzunç arslan-
17. lar-nınę teg kıńę alķaę kıasaęı erür
18. bış otuzunç alķu tatağlarda adruk
19. t(e)nęridem tatağ azığınta aķar altı otuz-
20. unç kıńę yadvı yuķa yılınçığ tili erür
21. yiti otuzunç ezrua t(e)nęri-ninę teg
22. üni erür. sekiz otuzunç köküş önęlüę
23. közi erür tokuz otuzunç kıoduzlar buķası-
24. ninę teg kırpiki erür otuzunç uşnir -
25. in yaratmış töpüsi başı erür.. otuz artuķı
26. bir yağuru-k(ı)y-a toğmış kıazlar kıanı atayı
27. teg torluğ ernęeki erür. iki kırk iki
28. kıaş kıavşutınta urun atlağ yürüń tüsi erür.

Tercüme

5a

Bundan dolayı, (1) şimdi siz çocuklarım, dört türlü cemaat (hend.) (2) arasında oturur iken, tanrı Buddha'ya (3) yaklaşırsanız, sizler orada en (4) başta, (6) sizlere *śāstra*'larda ayrıntılı olarak söylemiş olduğum (4) 32 *lakṣaṇa* (hend.)

saadetini ve *pūṇya*'sını (5) ayırt etmeye, anlamaya çalışınız. (7) Şöyle ki, en ilki, ayna (8) gibi düm-düz ayağı(nın) tabanı vardır. İkinci, (9) bin parmaklı tekerlek ile süslü (10) damga el ayasında, ayak tabanında (11) açık ve net olarak gözükür. Üçüncü, meşale (12) alevine benzer meyve gibi düm-düz, uzun (13) parmakları (vardır). Dördüncü, çukursuz - çıkıntısız, düz <topuk> (14) kemiği vardır. Beşinci, pamuk (hend.) gibi narin, (15) yumuşak eli vardır. Altıncı, ayağı(nın) üst kısmı (16) fırlamış, pek çıkıktır. Yedinci, *aiṇeya* (17) adlı misk geyiği(nin) uyluğu gibi görmeye doyulmaz (18) uyluğu vardır. Sekizinci, eğilmemiş - bükülmemiş (hend.) vücûtle ayası ile diz kapığına (20) değerler. Dokuzuncu, *ājāneya* demek olan (21) soylu, cins atınki (hend.) gibi gizli-saklı (hend.) (22) ud yeri vardır. Onuncu, *nyagrodha* adlı (23) ağaç gibi desdeğirmi vücûdu vardır : (24) Ne kadar yüksekliği (:boyu) varsa, o kadar kulacı, ne kadar kulacı (25) varsa, o kadar boyu-bosu (hend.) vardır. On birinci, (26) vücûdündeki bütün tüyleri yukarı doğru yöneliktir. (27) On ikinci, her bir tüyü sağa doğru evrilerek (28) dönerek (hend.) çıkar. On üçüncü, (29) iyice işlenmiş müstevî altın benzeri cildi (30) vardır. On dördüncü, fevkalâde ince

5b

(1) *hücreli*(?) hoş(a giden) derisi (vardır). On beşinci, yedi (2) yerden ayrılmış vücûdu vardır. "Hangileridir ki, yedi?" diye dense, iki ayağı, iki eli, iki (4) omzu, bir kafası. On altıncı, bütün yaratılmış gibi geniş - vâsi (hend.) iki <omzu> arasındaki kemiği vardır. On yedinci, belinden yukarıdaki vücûdu *kesara* - arslan (hend.) (8) hanına benzerdir. On sekizinci, omurilik gibi dosdoğru, (10) görmeye doyulmaz vücûdu vardır. On dokuzuncu, (11) düzgün omzu (vardır). Yirminci, inci dizilmiş gibi (12) bembeyaz, tam, kırk dişi vardır. Yirmi birinci, (13) yariksız - seyrek olmayan (hend.) dişi vardır. Yirmi ikinci, (14) hatasız - kusursuz (hend.), dümdüz dişi vardır. (15) Yirmi üçüncü, kusursuz, çok beyaz (hend.) azı dişleri vardır. Yirmi dördüncü, arslanlarınki gibi geniş-vâsi (hend.) çenesi vardır. (18) Yirmi beşinci, bütün tatlardan ayrı (19) ilâhî tat azı dişinden akar. Yirmi altıncı, (20) geniş (hend.), ince (hend.) dili vardır. (21) Yirmi yedinci, tanrı Brâhma'nınki gibi (22) sesi vardır. Yirmi sekizinci, koyu mavi renkli (23) gözü vardır. Yirmi dokuzuncu, yaban sığırları boğasınınki (24) gibi kirpiği vardır. Otuzuncu, *uṣṇīṣa* (25) ile süslenmiş tepesi - başı (hend.) vardır. Otuz (26) birinci, daha yeni doğmuş kazlar hamı(nın) yavrucuğu(nunki) (27) gibi ağılı (:perdeli) parmağı vardır. Otuz ikinci, iki (28) kaşın buluştuğu yerde *ūrṇā* demek olan beyaz tüyü vardır.

Uygurca Metin II

11b

7. körünğler edgü-lerim
8. siziksiz tükeli O bilge t(e)ngri

9. t(e)ñgrisi burkan O özi erür cınkar-
10. u körünğler qoduru O kolu-lañglar rajav(a)rt ¹
11. önğlüğ kök saçı uşnir-lağ töpüsi-i
12. başı kaş kavşutınta urun atlağ yürünğ
13. tüşüsi .. buqalar-nınğ teg kirpiki köküş
14. önğlüğ közi .. ezrua etinlig ün-i
15. yuqa yılınçğ-a kiñg yadvı tili .. t(e)ñgridem
16. tatağ-ka tegmiş tağ tişleri. arslan-lar-
17. nınğ teg qasığı .. aqlağ yürünğ az-
18. ağ-ları .. kırk tükel tişi .. irüksüz sedreksiz
19. tüp tüz tişleri .. tüzvi körkle enğin -
20. leri .. köp köni bodı sını .. yapa yaratmış
21. teg yarı .. yiti yirde kötki-lig
22. et'özi .. altun önğlüğ kırtışı onğar -
23. u evrilmiş tegzinmiş tüşüsi yoqaru yolanmış
24. tüleri .. kınta kizlemiş teg uvut yini
25. tep teg(i)rmi et'özi .. enğitmedük et'özin
26. tiz tilgenin börter .. ayaniyi atlağ keyik-
27. niñg teg yotası .. köp kötki adaq-
28. ları yuzı .. up uzun torluğ iligi adaqı
29. bantatu kebez teg yup yumşaq ulı ayası
30. soğançığ körkle <tobıq> süñgüki .. çakar tilgen-

12a

1. lig ayası ulı idi tüp tüz izenğülük-i
2. bo muntağ törlüg iki kırk törlüg ²
3. qutadmağ-lağ belğüleri bekiz belğülüg közünü
4. turur-lar.

Tercüme

11b

(7) görünüz, iyi'lerim! (8) Şüphesiz, mükemmel bilge, tanrı(lar) 9) tanrısı Buddha'nın kendileridir. Doğruca (10) bakınız! İyice dikkat ediniz! *Rājavarta* (11) renkli mavi saç; *uşñışa*'lı tepesi- (12) başı (hend.); kaşlarının bulunduğu yerde *ürnā* demek olan beyaz (13) tüyü; boğalarının gibi kirpiği; koyu mavi (14) renkli gözü; Brāhma('nın) ses tonunda sesi; (15) ince (hend.), geniş (hend.) dili; ilâhî (16) tada erişmiş azı dişleri; arslanlarınki (17) gibi çenesi; çok beyaz azı (18) dişleri; kırk tam dişi; yarıksız - seyrek olmayan (hend.) (19) dümdüz dişleri; düzgün, güzel omuzları; (20) dosdoğru boyu-bosu (hend.); (iki omzu arası) bütün yaratılmış (21) gibi vâsi; yedi yerden çıkıntılı (22) vücûdu;

¹ İkinci a bir çıkma ile satır üzerinde.

² l'nin kuyruğu yazılmamış.

altın renkli cildi; sağa doğru (23) evrilmiş - dönmüş (hend.) tüyü; yukarı doğru yönelmiş (24) tüyleri; kında gizlenmiş gibi ud yeri; (25) desdeğirmi vücûdu, eğilmemiş vücûtle (26) diz kapağına değer; *aiñeya* adlı geyiğinki (27) gibi uyluğu; çıpçık ayaklarının (28) üst kısmı; upuzun ve perdeli eli, ayağı (: el ve ayak parmakları); (29) pamuk (hend.) gibi yupyumuşak el ayası, ayak tabanı; (30) zarif, güzel <topuk> kemiği; *cākra* - tekerlekli (hend.)

12a

(1) el ayası, ayak tabanı; pek düm-düz ayak tabanı, (2) bunun gibi otuz iki türlü (3) kutlu olmanın alâmetleri açık ve seçik (hend.) gözüküp (4) dururlar.

III. 32 Lakşana

1. Lakşana

Uyg. M. I. 'eñg ilki közüñgü teg tüp tüz adakı ulı erür (5a, 7-8)
M.II. *idi tüp tüz izenğülükü* (12a, 1)

Skr. *suprañiñhitapāda, suprañiñhitasamapāda, suprañiñhita - pāñipādatalatā*

Bk. E. 458 (1), B. 575 (32), C. 584 (1), SH. 60a.

Toh. C. 584 (1)'de Toharcasına uygun düşen pasajın çıkarılmış olduğu ifade edilmiştir. Fakat Uyg. M. I., C. 584 (2)'deki "*lyāk şıraś tāpākyis ānt oki śal.////*" "*brillait tout autour comme la surface d'un miroir*" (*śal. de śalpem* "plantes des pieds" (du Bouddha)) ile karşılaştırılabilir.

Not : Uyg. 5a, 8. *adakı ulı* "ayak tabanı". *ul* "temel, taban; ayak tabanı" DTS 608a, ED 124a. *adakı ulı* ibaresini krş. *iki adakınıñ uulu* U III 23, 8; *adakıñgızınıñ ulınta* Suv 450, 16 (DTS'den). Uyg.da "ayak tabanı" için *adağ soñğı* ve *izenğülük* de kullanılmıştır : *adağ soñğları* Erntesegen 32; *izenğülük* + Maitr. H., 2. Kap. 12a, 1; 5a, 10. 12a, 1. *izenğülük* "ayak tabanı", bk. VEWT 524b *üzeñü* : otü (Kat. I) *üzänğilik* "Fußsohle" ve Ş. Tekin, "Some thoughts on the Etymology of the Turkish *üzengi* 'stirrup'", *TUBA* 9 (1985), s. 237-241.

2. Lakşana

Uyg. M. I. *ikinti miñg kugelig* (veya *kog(e)nlig*) *tilgenen yaratağlağ tamğa ayasınta izenğülükinte bekiz belgülüg közünür* (5a, 8-10)

M. II. *çakar tilgenlik ayası ulı* (11b, 30-12a, 1)

Skr. *adhasat pādatalayoś cakre jāte sahasrāre sanābhike sanemike tryākāraparipūrṇe, cakrāñkitahastapādātala, cakrāñkitapādātala*
Bk. E. 458 (2), B. 575 (31), C. 584 (2), SH. 60a, 303b, 445a.

Toh. Krş. C. 584 (2), Toh. versiyon 382, 1 *pūttiśparşināp cakkra-*

varttis lānt cakkar-lakṣaṇyo yeyntuñcās pesac “aux pieds ornés par le *cakralakṣaṇa* (marque de la roue) du monarque Cakravartin de la dignité de Bouddha”. 217b 3’e göre Buddha’nın [ā]len(am) *cākkār* “une roue dans les paumes” vardır.

Not : Uyg. 5a, 9 *kugelig* (veya *kog(e)nlig*?) Bu kelime Geng Shimin tarafından *kügelig* okunmuş ve “gügüsünlik” anlamı verilmiştir, s. 111. Ş. Tekin, *TUBA* 9 (1985), s. 237, 2. dip notta kelimeyi *kyk’lyk* olarak translitera etmiş, kontekste dayanarak “spoke” anlamını vermiştir. Prof. Tekin kelimeyi çeşitli Türk şive ve ağızlarındaki *gövelek/gövelek* “kağnı tekerleğinin ortasında dönen ağaç”, “araba tekerleğinin ortasında dingil başının takıldığı ağaç başlık”, *gevele* “ahır ve samanlık gibi binaların üzerine atılan ağaç direk”, *kigi* “Radfelge”, *küba* “die Bretter zu beiden Seiten der Wiege” gibi şekillerle ilgili olabileceğini de belirtmiştir. Kelime Geng Shimin’in okuduğu gibi okunabilir. Skr. ibarelerden kök kelimenin (: *küge* +) Skr. *ara* “the spoke or radius of a wheel” (MW 86b) kelimesini karşıladığı ve anlamının “tekerlek parmaklığı, ispit” olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kök kelime; *küge* YUyg. da vardır : *güge spitsa* (kolesa), N. Nadjip, *Uygursko-russkiy slovar*, Moskva 1968, s. 680c. Bundan başka bu kelime *kog(e)nlig* olarak da transkribe edilebilir ve MK I 415’te geçen dişi hayvanların sağılması sırasında yavruların aralıklı iki kazık arasına gerilen ipe bağlandıkları ipler olan ve buradan gökyüzünün iki ucunu birleştirdiğinden dolayı “gök kuşağı” anlamına da gelen *yilü kögen* hendiadyoininin ikinci unsuru *kögen* kelimesine bağlanabilir. “tekerlek parmaklığı” da tekerleğin merkezinden çemberine uzanan, dolayısıyla iki ucu bağlayan çubuklardır. Bu *kögen* kelimesi, her halde Mo. KWYK’N (kughene) “verevočka, dlya privyaz yagnyat”; 2 usı kosi u rasteniy” (Kov. III, s. 2624b) ile aynıdır. *kögen* için bkz. TezcanHt., s. 109, Açıklama 821. *miñg kügelig* (veya *kog(e)nlig*) *tilgenen yaratağlağ tamğa* ibaresi Skr. bölümündeki *cakre jāte sahasrāre sanābhike sanemike* kısmını karşılamaktadır. Ayrıca bu Uyg. ibareyi krş. SH. 82b *Sahasrāra*; the thousand-spoked wheel sign, i. e. the wrinkles on the soles of a cakravarti, or Buddha.”. Bu lakṣaṇa için benzer ibare U III 38, 18–19’da geçmektedir : *miñg äningülüg çkr lkšan l|| ||||| yaratıglğ tüzün yumşak ilig[in]||* “mit seiner edlen weichen Hand, die mit dem Abzeichen des tausendspeichigen Rades gezmüekt”. Buradaki *eningülüg* ile yukarıdaki *kügelig* (veya *kog(e)nlig*)’in aynı veya benzer anlamda olduğu anlaşılmaktadır. Fakat *eningülüg*’ün etimolojisi ve A. von Gabain’in *ETG*, Sözlük, s. 264a’da *iñü - iñü yerine yazım yanlışlığı olarak kabul edip “mafsal(?) (kalça)” anlamını teklif ettiği *äniñü* ve yine Ş. Tekin’in *Maytr.-Sözlük*, s. 383b’de *ening* olarak ayırıp *eñgin*’e göndererek “omuz” anlamını verdiği çeşitli organ adları arasında geçen *eningümüzni* şeklinin U III 38, 18’deki *äningülüg* (<*eningü*+*lüg*) ile ilgisinin ne olduğu bana açık değildir. Bu ibareyi bir de krş. Maitr. H., 2. Kap., 8b/29 *yüz eningülüg* ile. Buddha’nın

el ve ayak tabanlarında bulunan bu alâmete çeşitli Uyg. eserlerde işaret edilmiştir : *t(e)ñgri burkannıñ ç(a)karlağ adakınta yinçürü* U III 89, 4-5; *tükel bilge maytri burkannıñ çkr lakşanın itilmiş adakınta* Tekin - Maytr. 81, 15-16; *siziñ çkr lakşanın yaratağlağ adakıñız* op. cit., 89, 37-38; *çkr lak(şanın) yaratıg(hıg) ilig üze yirig börte (yarlıkar)* op. cit., 105, 24-26 vb.

3. Lakşana

Uyg. M. I. *üçünç yula yalınıñga yoleşi yimiş teg tüz tüz uzun 'erñgekleri* (5a, 11-13)

M. II. *up uzun ... iligi adakı* (11b, 28)

Skr. *dīrghāṅguli*

Bkz. E. 458 (4), B. 572 (26), C. 585 (3), SH. 60a.

Toh. —

Bk. C. 585 (3).

4. Lakşana

Uyg. M. I. *törtünç oysuz kötkisiz tüz <tobık> süngeki erür* (5a, 13-14)

M. II. *sokançıg körkle <tobık> sünğüki* (11b, 30)

Skr. *āyatapādapārṣṇi, āyatapārṣṇipāda, āyatapārṣṇi*

Bkz. E. 458 (3), B. 573 (27), C. 585 (4), SH. 60a.

Toh. C. 585 (4), 212b 7 (n° 4) |||| *(a)şuk kukäm.*

Not : Uyg. 5a, 13-14 *oysuz kötkisiz tüz süngeki* ve 11b, 28 *sokançıg körkle sünğüki* alâmeti, muhtemelen Skr. *āyatapādapārṣṇi*'yi karşılamaktadır. Bu yüzden Uyg. ibareler *tobık* "topuk" ile tamamlanmıştır.

5. Lakşana

Uyg. M. I. *bişinç bantatu kebez teg yılıñğa yumşak iligi erür* (5a, 14-15)

M. II. *bantatu kebez teg yup yumşak ulı ayası* (11b, 29)

Skr. *mṛdutaruṇahastapāda, mṛdutaruṇapānīpāda, mṛdutaruṇahastapādātala*

Bk. E. 458 (5), B. 573 (29), C. 586 (6), SH. 60a.

Toh. C. 586 (6), 212b 7 (n° 5) *košeññ oki wl(y)e* |||| "doux comme de la soie". *wl(y)e* |||| de *wlyep.*

Not : Uyg. 5a, 14 *bantatu kebez* "pamuk" Hend. *bantatu*'nun başka varyant ve anlamları için bk. EUT, s. 112, Anm. 455. *kebez* "pamuk" bk. DTS 300a, ED 692b; ayrıca bk. BT XIII 5.30., Maitr. 120r. 17. Bu lakşana TT VIII G 58 (Br.)'de de verilmiştir : *<yılıng> çga yumşak éliglig adaklıg erür.* Ayrıca krş. *tükel bilge t(e)ñgri burkan yılıg yumşak oğl<ağu i>ligin*

U III 38, 31–32; *yılınçğa yumşak ayaların kavşurup* Maitr. H., 16. Kap., 15a, 10–11 vb.

6. Lakşana

Uyg. M. I. *altınç adakı yuzi kıpmış köp kötki erür* (5a, 15–16)

M. II. *köp kötki adakları yuzi* (11b, 27–28)

Skr. *ucchañkhapāda, ucchañkhacarana*

Bk. E. 458 (7), 118a *ucchañkha-*, B. 573 (28), C. 586 (7), SH. 60a.

Toh. C. 586 (7-8), 213a 1 *pr[o]ñcām?* ve 291b 4. *w. [s]ärk peyu*

“? les pieds” (*pe = carana-*).

Not : Uyg. ibareleri krş. SH. 60a : “arched insteps”, ayrıca bk. E. 118a *ucchañkha*. Uyg. 5a, 15; 11b, 27–28 *adak(lar)ı yuzi* ibaresindeki *yüz*’ün “üst” anlamı, şu Uyg. cümlecikten de açıkça ortaya çıkmaktadır : *yüze bata bu sansarta yüzeri talıkıp* “Bata-çıkta bu *samsāra*’nın üstüne doğru itilip” ETŞ 13D, 125. Diğer yandan krş. Osm. *ayak yüzü* “das Fussblatt” Radloff I/1, s. 204b.

7. Lakşana

Uyg. M. I. *yitinç ayniyi-i atlağ yıpar keyik yotası teg körü kanınçs(ı)z yotası erür* (5a, 16–17)

M. II. *ayaniyi atlağ keyikniñ teg yotası* (11b, 26–27)

Skr. *aiñeyajañgha, eñeyajañgha eñeyamrgarājajangha*

Bk. E. 458 (8), 158a *aiñeya-*, B. 572 (25), C. 586 (8), SH. 60a, 200 *aiñeya-* (8).

Toh. —

Bk. C. 586 (7-8).

Not : Uyg. 5a, 16 *ayniyi-i*, 11b, 26 *ayaniyi* <Skr. *aiñeya* “the black antelope; intp. as a deer, or royal stag” SH 200a, Krş. *ayini keyikniñ közi teg* EUT 356, ayrıca bk. Anm. 356. ve *ayn(ı)yakı keyikniñ* ShōAgon, s. 156, 368.

8. Lakşana

Uyg. M. I. *sekizinç eñgitmedük toñgitmaduk et’özin ayası üze iki tiz tilgenin börte y(a)rlikar* (5a, 18–20)

M. II. *eñgitmedük et’özin tiz tilgenin börter* (11b, 25–26)

Skr. *sthitānavanatapralambabāhu, sthitānavanatājānupralambabāhu, ananatenā kāyena pāñhi jānukām sprśe*

Bkz. E. 458 (9), B. 569 (18), C. 586 (9), SH. 60a.

Toh. C. 586 (9), 213a 1 (n° 9) *sne nmālune kapsiñño ·ā*//// “avec le corps sans courbure” ve 291b 5 (*kä*)*lymām kanwemšinās tāpāk-yā(s)* //// “se tenant (: *sthita-*), les rotules”.

Not : Uyg. 5a, 19; 11b, 26 *tiz tilgeni*+ “diz kapağı (aynen “diz tekerleği”)", krş. Alm. knie - scheibe. *tilgen* “tekerlek” kelimesinin böyle kullanışını krş. *kuġgak-ı tilgen-i* EUT, s. 78, Anm. 233; *tamır tilgen* EUT 400-401; *yuüz tilgeni* 335, *yuüzlüg tilgen* 819-820; *yürek nomluġ tilgen* 417. Bu lakşana TT VIII G 60-61 (Br)'de eksik olarak vardır : (skr.) *anavanatakāyo* (atü.) *eñgitme <dük et'özin . . . > -ür.*; *tiz tilgenin börtdeçi uzun körkle iliglig iki iduk kollariñgız* Suv 349² (TT V, s. 3 Anm. B 66'dan).

9. Lakşana

Uyg. M. I. *toġuzunç açanay atlaġ arġun kevelniñ teg yaşru batutluġ uvut yini erür* (5a, 20-22)

M. II. *ķında kizlemiş teg uvut yini* (11b, 24)

Skr. *kořopagatavastiguhya, kořagatavastiguhya, kořavastiguhya, guh-yakořo*

Bk. E. 458 (10), 195a, B. 572 (23), C. 586 (10), SH. 60a, 341a, 366b.

Toġ. C. 586 (10), 213a 1'de Toġ. karşılık yoktur; 291b 6'da yalnızca řu ibare var : *//// tre şkünt lakşam 10*?, 10e lakşana”.

Not : Bu lakşana TT VIII G 61-62 (Br)'de vardır : (skr.) *kořo gato* (atü.) *ķında barmuş érpelgüluġ e <rür > . . . -niñ teg erser yme* (skr.) *ařvā-jāneya sya vā.* (atü.) *aja <nay >* Uyg. 5a, 20 *ačanay* <<Skr. *ājāneya* “of noble origin, of good breed (as a horse), a well-bred horse” MW 132c. E. 90a *ājanya* “of noble race, blooded, primarily of animals, esp. horses; . . . *ařvājāneya*, a blooded horse (orig. perhaps a thoroughbred of a horse?).” Ayrıca bk. UW 39a *ačanay. arġun kevel* “cins, soylu sürat atı” Hend. *arġun* için bk. ED 216b ve krş. Osm. *arġun, (arġun, arġın)* : Aheste, yavaş, ağır, sâkin . . . ř *Āheste* : Arġun nerm ve dölek olan. Vakur mânasına ve binüt vasfında dahi müsta'meldür. (Deř. XVI. 299-1), TS I s. 218-219. *kevel* için bk. ED 689a ve krş. *t(e)ñgri moġakniñ avtadanniñ kevelleri* bk. UW 280b *avtadan*; */// kevel yüz athġ* ShōAgon 290, bk. UW 273b *athġ* (III). *yaşru batutluġ* “gizli, saklı” Hend. *batutluġ* id. <*bat-ut+luġ*, bk. *bat-* ED 298a. Kelime başka Uyg. metinlerde *kizleglig* ile de Hend. olarak geçmektedir : *açtacı ol üç aġlıķdaki batutluġ kizleglig yörüglerig* Ht Par. 141, 7 (UW 38a *aç-*); *kizleklik batutluġ* BT V, Anm. 657. 5a, 22; 11b, 24 *uvut yini* “tenasül uzvu”, *yin* için bk. ED 941a. İbareyi krş. *uvut yirinte* TT VII, s. 46, 37/4-5; *uvut yirlerin* Tekin - Maytr. 75, 50 ve ayrıca krş. *uvut yanınta* TT VII, s. 33, 21/8; *kizlek orun* BT VII, A 438 ve Anm. 438, H 4, 6; K 9; *uyat cérleri* (kir.) Radloff I/2, s. 1631 *uyat*; *ud yeri, ud yerleri* op. cit. I/2, s. 1710 *ud*. TT VIII'de geçen *érpelgüluġ*'ün de *uvut yini* ile eř anlamlı olduġu açıktır, krş. ED 199b *érpel-*.

10. Lakşana

Uyg. M. I. *onunç nigrut atlağ sögüt teg okşatı tep tegirmi et'özi erür. neçe idizi erser ança kulaçı neçe kulaçı erser ança bodı sını erür* (5a, 22-25)

M. II. *tep tegirmi et'özi* (11b, 25)

Skr. *nyagrodhaparimaṇḍala*

Bk. E. 459 (19), B. 570 (20), C. 586 (11), SH. 60a, MW. 571c.

Toğ C. 586 (11), 213a 3 (*nyagrot*) *ṣtāmm oki sam parimaṇḍal kosne kaşyo[tā] (prem) ////* “comme l'arbre (Nyagrodha) une circonférence égale, autant qu'une brasse. . . .”, 291b 6-7 (n° 11) *nyagroṭ ṣtāmm oki sam parimaṇḍal ka[pś] ////* *ñi sāk şapint lakşam :* 11 “c. l'a. N. u c. é., le corps, 11e lakşana”. *ka[pś.] ////* *de kapśañi.*

Not : Uyg. 5a, 22 *nigrut* < <Skr. *nyagrodha* “The Indian fig - tree, *Ficus indica*” SH. 450a; *Nyag-rodha*, the down - growing tree, *Ficus Indica*, or banyan; high and wide - spreading, leaves like persimmonleaves, fruit called to-lo used as a cough - medicine” op.cit. 185a, ayrıca bk. MW. 471c.

11. Lakşana

Uyg. M. I. *bir y(i)g(i)rminç et'özinteki kop tuişi yoğaru yolaniş tururlar* (5a, 25-26)

M. II. *yoğaru yolaniş tuişeri* (11b, 23-24)

Skr. *ūrdhvāgraroma, ūrdhvāgrābhīpradakṣiṇāvartaromā(h), ūrdhvāngadakṣiṇāvartaromakūpa*

Bk. E. 458 (14), 150b *ūrdhvāgra-*, B. 571 (22), C. 587 (12), SH. 60a, 245b.

Toğ. C. 587 (12), 213a 2—. 291b 7'deki *kapśiññā lyutār memaş lālamşke ////* “Sur (son) corps très délicats” ise, Skr. ifadelerine uymaktadır.

Not : Bu lakşana TT VIII G 63 (Br.)'de vardır : *yoğaru et'öz tülüg erür.* Uyg. 5a, 26; 11b, 23 *yoğaru yolaniş*— “yukarı doğru yönelik olmak, yukarı istikamette olmak, yukarı yolllu olmak”. *yolaniş*— <*yol+a-n-*, *yola-* “to set out, or go on a journey” ED 919a. Krş. *körtiller . . . yomğı birtin yingak yoleniş aşunmaklaşu barmişların* Suv 599, 19 (bk. UW. 264a/b *aşunmaklaşu*).

12. Lakşana

Uyg. M. I. *iki y(i)g(i)rminç birer evin tuişeri oñgaru evrilip tegzinçleniş tururlar* (5a, 27-29)

M. II. *oñgaru evrilmiş tegzinmiş tuişi* (11b, 22-23)

Skr. *ekaikaromapradaṣiṇāvartaromā, ekaikaroma, pradaṣiṇāvartaromā(-tā)*

Bk. E. 458 (13), 150b *ūrdhvāgra-*, B. 571 (21), C. 587 (13), SH. 60a.

Toh. C. 587 (13), 213a 3 ş[om] -som-yokaşi spartu tatämşu āpat sā(spärtwşu) “ayant produit une touffe de poils uniques, (1') ayant (fait) tourner à droite”.

Not : Uyg. 5a, 27 birer evin = Skr. ekaika “one by one, single, every single one” MW. 230c. birer evin tūü(leri) = Skr. ekaikaroma. Bu ibare TT VIII G 63 (Br.)’de vardır : akaikaromā.

13. Lakşana

Uyg. M. I. üç y(i)g(i)rminç koduru bışunmuş şopağ altun osuğlug kırtışı erür (5a, 28-30)

M. II. altun önglög kırtışı (11b, 22)

Skr. suvarṇavarṇa, suvarṇavarṇachavi, kāñcanasamñibhatvac, kāñcanachaviśobhanā, kanakavarṇa

Bk. E. 458 (11), B. 568 (17), C. 588 (14), SH. 60a.

Toh. C. 588 (14), 291b 8 yok yāmu jambunāt wäss oki āštār lukşanu wsā-yok-ya(ts) //// “ayant produit une couleur, il est pur, brillant et ayant une peau de couleur d’or comme l’or Jāmbūnada”. 213a 3 —.)

Not : Bu lakşana TT VIII G 64 (Br.)’de vardır : (skr.) suvarṇavarṇo (atü.) altun önglög erür. Uyg. 5a, 29’daki şopağ altun için bk. Barutçu - SDB, s. 274, Açıklama 381.11.

14. Lakşana

Uyg. M. I. dört y(i)g(i)rminç ağlak yinçke evinlig atay kırtışı (5a, 30-5b, 1)

M. II. —.

Skr. sūkṣmachavi, śuklachavi(-tā), ślakṣnachavi, sūkṣma - ślakṣṇa-tvacatā

Bk. E. 458 (12), B. 568 (17), C. 590 (16), SH. 60a.

Toh. C. 590 (16), 213a 4 (n° 15) lykaly-ya(ts) “ayant la peau fine”.

15. Lakşana

Uyg. M. I. biş y(i)g(i)rminç yiti yirde üdrülmiş ’et’özi erür kayu erki yiti tip tiser iki adaki iki iligi iki eñgini bir süsküni (5b, 1-4)

M. II. yiti yirde kötkilig et’özi (11b, 21-22)

Skr. saptotsada, saptotsadakāya

Bk. E. 458 (16), 126b utsada, B. 568 (15), C. 590 (17), SH. 60a, 14b, MW. 1150c.

Toh. C. 590 (17), 213a 4 (n° 16) şpät paplätkunt “les sept faisant saille”.

Not : Uyg. 5b, 1-4’ü krş. Skr. saptāsyotsadāḥ kāye jātāḥ. dvau hastayor dvau pādayoḥ dvāv amsayor eko grīvāyām Bhb 375.20, bk. E. 126b utsada,

ayrıca krş. SH. 60a “thet 七處 i. e. two soles, two palms, two shoulders, and crown well rounded.”, op. cit. 14b: One of the thirty-two signs on the Buddha’s body - the perfection of feet, hands, shoulders and head”. 5b, 4 *süskün* “ense, kafa”, krş. EOsm. *süksün* (<*süskün*, yakın metatezle) “boyun kökü, ense” TS V, s. 3617–3618; Ana.Ağz. *süksün* “ense” SDD, c. 3, s. 1259, *süs-gün* “ense, boyun” s. 1267, *sünsüğü*, *sünsün*, *sünsür* id. s. 1264, *süsgün* id. s. 1259. Kelime Uyg. metinlerde geçmiştir : *it künde süskünte bolur* TT VII, 32, 19/12; *süsküni arkası tutuşur* TT VII, 35, 25/4; *süskün oğurkasıntın öner* TT VII, 53, 41/26. Krş. ED 856a, DTS 518b. Diğer yandan Uyg. *süskün*’ün “ense, kafa” anlamında olduğuna E. 126b’deki Skr. ibarede bulunan *grīva*+ da delâlet etmektedir : *grīva* “the neck; the back part of the neck, nape, neck” MW. 374a.

16. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *altı y(i)g(i)rminç yapa yaratmış teg yadvı yarvı <enġin(i)> ikin arakı süngüki erür* (5b, 4-6)

M. II. *yapa yaratmış teg yarvı* (11b, 20–21)

Skr. *citāntarāṃsa*

Bk. E. 458 (18), 229a *cita* : (3), B. 568 (16), C. 590 (18), SH. 60a.

Toh. C. 590 (18), 213a 4 (n° 17) *tsätseku oki* //// “comme formé” (*tsätseku* = *cita-*).

Not : Uyg. 5b, 5-6 <*enġin* veya *enġini*> *ikin arakı süngüki* “omuzları arasındaki kemiği”. Bu tamamlama *irin ikin ara* TT VII, 20/15–16; *kençkiyesin iki emigi ikin ara kuçup* Tekin - Maytr. 33, 21–22; *kaş kavışığı ikin arakı urun lakṣanın* Suv 46, 16 gibi kuruluşlara dayanılarak yapılmıştır, ayrıca bkz. UW 170a *ara(I)*, 175a *arakı*. Yine bu lakṣaṇa’nın Skr. karşılığı da bu şekilde tamamlamaya imkân vermektedir : <*enġin(i)*> *ikin arakı süngüki* krş. Skr. *antarāṃsa* “the part of the body between the shoulders, the breast” MW. 44a *antara*. Bu lakṣaṇa’nın TT VIII G 66-67 (Br.)’de yalnızca Skr. kısmı saklanmıştır : (skr.) *cintāntaraṃso* (atü.) ... r.

17. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *yiti y(i)g(i)rminç bilinte örüki et’özi kisar arslan kanuġga oḡsatı erür* (5b, 6-8)

M. II. —.

Skr. *siṃhapūrvārdhakāya*

Bk. E. 458 (17), B. 569 (19), C. 590 (19), SH. 60a, MW. 1213b.

Toh. C. 590 (19), 213a 5 (n° 18) //// *w(a)kal kaps[a](ñi)* (*wakal* “moi-tié” (: *ardha-*)); 292a 3 *kapsañi* : *säk nupint la(kṣaṃ 19)* “... corps, 19e lakṣaṇa”.

Not : Uyg. 5b, 6-7 *bilinte örüki et'özi* = Skr. *pūrvārdhakāya* “the ... upper part of the body” MW. 644c. *örüki* <*örü*+*ki*, + *ki* âidiyet eki ile, bk. ED 227b.

18. Lakşana

Uyg. M. I. *sekiz y(i)g(i)rminç yulun teg köp köni körü kanınçsız et'özi erür* (5b, 8-10)

M. II. *köp köni bodı sını* (11b, 20)

Skr. *bṛhadṛjukāya, bṛhadṛjugātra*

Bk. E. 458 (15), C. 590 (20)

Toḥ. C. 590 (20), 213a 5 (n° 19) *tsopats - kārme- (ka)pśiññum* “ayant le corps grad et droit”. Cf. *kārme kapśiñño* (315a 7, à rétablir 277b, 1) “avec le corps droit”.

19. Lakşana

Uyg. M. I. *toğuz y(i)g(i)rminç tüzvi eñgni* (5b, 20)

M. II. *tüzvi körkle eñginleri* (11b, 19-20)

Skr. *susamvṛtaskandha* (Pali *sama-vatta-kkhandha*), *sāntasamvṛttaskandhaḥ*

Bk. E. 458 (20), B. 567 (14), C. 590 (21), SH. 60a, MW. 1238b.

Toḥ. C. 590 (21), 213a 5 (n° 20) *kāsu-woru-esnum* “ayant les épaules bien arrondies”, 292a 4 *//// (Wiki şa)pint lakşam* “21e lakşana”. Krş. 314a 7 *wärts esnem* “large d'épaules”.

20. Lakşana

Uyg. M. I. *y(i)g(i)rminç yinçü tizmiş teg yup yürünğ tükel kırk tişi erür* (5b, 11-12)

M. II. *kırk tükel tişi* (11b, 18)

Skr. *catvāriṃśaddanta, catvāriṃśadsamadanta, samacatvāriṃśaddanta*

Bk. E. 458 (23), B. (23), B. 565 (7), C. 591 (22), SH. 60a, MW. 1152b.

Toḥ. C. 591 (22), 213a 5 *stwarāk ka(man) ////* “40 dents”. Dişlerin inci dizisine benzetilmesini krş. Toḥ. 217b 2 *lyüklyäm-wrokşi sarkk oki sa[m] kamañ pa ////* “les dents égales comme une chaîne de perles fines”, bk. C. 591 (23).

Not : Uyg. 5b, 11-12 *yinçü tizmiş teg yup yürünğ ... tişi* ibâresini krş. *yürünğ yinçü tizmiş teg tañglançığ yürünğ tişleri* U IV 30, 51-52; *yinçü tizigi teg körtle tişleri* TT X, 450. Bu lakşana'nın TT VIII G 67 (Br.)'de hem Skr. hem de ETü. kısmı eksiktir : (skr.) *catvāriṃśt//// o* (atü). *ad(ı)rtıkhğ erür*.

21. Lakşana

Uyg. M. I. *bir otuzunç irüksüz sadraksız tişi erür* (5b, 12-13)

M. II. *irüksüz sedreksiz tüp tüz tişleri* (11b, 18-19)

Skr. *aviraladanta, aviralāvişamadanta*

Bk. E. 458 (25), B. 565 (8), C. 591 (23), SH. 60a.

Toḥ. C. 591 (23), 292a 5 (n° 23) (*lyutār me*)*m[a]ş sam tswoş ritwoş kamañ wiki täry(āpint lakşam 23)* “les dents (très) égales, jointes et réunies, 23e lakşana”. 213a 5-6 —.

Not : Uyg. 5b, 13; 11b, 18 *irüksüz* “yarıksız” <*ir-ük+süz*, *ir-* to make a notch, or breach, in (something Acc.)” ED 194 *2ir-* fiilinden *irük* (bk. ED 222b, ve krş. *söki evirmiş bitigde yime ançaqya irüki eksüki bar* Ht Par 167, 2 bk. UW 133b *ançakya*), buradan yokluk bildiren sıfat ekiyle *irüksüz* = Skr. *avirala* “contiguous, close, dense, compact, incessant” MW. 109c.

22. Lakşana

Uyg. M. I. *iki otuzunç münsüz қадағсыз түп түз тиşi erür* (5b, 13-14)
M. II. *irüksüz sedreksiz түп түз тишери* (11b, 19)

Skr. *samadanta*

Bk. E. 459 (24), B. 565 (7), SH. 60a, MW. 1152b.

Toḥ. Krş. C. 591 (23), 292a 5 (n° 23) (*lyutār me*)*m[a]ş sam tswoş ritwoş kamañ wiki täry (āpint lakşam 23)* 217b 2 *lyäklyäm - wroksi sarkk oki sa[m] kamañ pa* //// “les dents égales comme une chaîne de perles fines”.

Not : TT VIII G 67 (Br.)’deki (skr.) *sama* ..., 20. lakşana’nın hemen ardından geldiğine göre kuvvetle *samadanta* lakşana’sı olmalıdır.

23. Lakşana

Uyg. M. I. *üç otuzunç münsüz ağlaқ ақ yürünг азағлары erür* (5b, 14-16)

M. II. *ağlaқ yürünг азағлары* (11b, 18)

Skr. *suśukladamştrā*, veya *danta śukradamştrā, śukradanta, śukladanta*
Bk. E. 458 (26), B. 565 (9), C. 591 (24), SH. 60a, krş. MW. 1080.

Toḥ. C. 591 (24), 213a 6 (n° 24) *şokyo ā(r)ky(añ)s ānkari* “des canines très blanches”. Krş. 217b 2 *ārkyamś ānkari*.

Not : Uyg. 5b, 15 *aқ yürünг* “beyaz” Hend. = Skr. *śukla, śukra* bk. MW. 1080. 5b, 15; 11b, 18 *ağlaқ (aқ) yürünг* “çok beyaz, pek beyaz” = Skr. *su-śukla* “very white” MW. 1237b. *ağlaқ*’ın “çok, pek” olarak kuvvetlendirme anlamına yapılan teklif için bkz. UW 71a *aglak : c) a(glak) tarka* “sehr bitter” (?) Suv Var. Bln 1016/10. Toḥ. ibarenin de süperlatif kullanımına yapılan açıklama için bkz. C. 591 (24).

24. Lakşana

Uyg. M. I. *tört otuzunç arslanlarnunг teg kinг алқағ қасағи erür* (5b, 16-17)

M. II. *arslanlarnunг teg қасағи* (11b, 16-17)

Skr. *simhahanu*

Bk. E. 458 (22), B. 567 (13), C. 592 (25), SH. 60a, MW. 1213.

Toḥ. C. 592 (25), 213a 6 (n° 25) *śiśak - śanweṃ* “des mâchoires de lion”, 292a 6 (n° 25) *kesār-śiśkiss oki wārtsāñ prākraṃ akri[t]raṃ [śan] weṃ wiki pāñpint [la](kṣaṃ 25)* “des mâchoires larges, fermes et pleines comme d'un lion Kesarin, 25^e lakṣaṇa”. Krş. 217b 2 *ś(i)śk[i]ss oki w(ā)kmtsam śanweṃci aṣūk* “les mâchoires (sont) excellentes et pleines comme d'un lion K.”.

Not : Bu lakṣaṇa U III 72, 31/1'de vardır : *burқанlarnıñ ҡasıғları arslanlarnıñ teg bolup*.

25. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *biş otuzunç alķu tatağlarda adruk t(e)ñgridem tatağ azı-ğinta aķar* (5b, 18–19)

M. II. *t(e)ñgridem tatağka tegmiş tağ tişleri* (11b, 15–16)

Skr. *rasarasāgra(-tā), rasarasāgravant, rasarasāgraprāptaḥ, rasarasāgr-riṇaḥ*

Bk. E. 458 (21), 453b *rasāgra*, B. 566 (11), C. 592 (26), SH. 60a.

Toḥ. C. 592 (26), 213a 6 (n° 26) *tspokant tspokaşinās wākmant yom(u) ////* “ayant obtenu les saveurs comme saveurs spéciales” (c. -à-d. “possédant la meilleure des saveurs”).

Not : Bu lakṣaṇa TT VIII G 68 (Br.)'de vardır : <e>rte yég tatıgıg bulmuş erür. Uyg. 11b, 16 *tağ tişleri* “azı dişleri (aynen “dağ dişleri”)", bk. Klaproth, *Abhandlung über die Sprache und Schrift der Uiguren*, Hamburg 1985, s. 19 : *tach tisch* Backen zähne (Wahrscheinlich Berg-Zähne); *ttīśāttah :a (tiş ta :ğ)* “molar tooth” (Literally “tooth mountain”), G. Clauson, “The Turkish-Khotanese Vocabulary Re-edited”, *ITED*, c. V/1-4 (1973), s. 40. Bu birleşik kelime U IV A 22'de geçmektedir : *biziñ üstün altın tağ tişim(i)z. tağ tiş'in* “azı dişi” karşılığı olduğu Uyg. M. I.'deki *azıg+* “azı dişi” kelimesinden de ortaya çıkmaktadır.

26. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *altı otuzunç kiñg yadvı yuķa yılınçıg tili erür* (5b, 19–20)

M. II. *yuķa yılınçga kiñg yadvı tili* (11b, 15)

Skr. *prabhūtatanujihva, prabhūtajihva*

Bk. E. 458 (27), 382b *prabhūtajihva*, B. 567 (12), C. 593 (27), SH. 60a, 220a *jihvā*, 432a *vipula*, MW. 684c.

Toḥ. C. 593 (27), 292a 7 : *(şo)lāraṃ poñcām akmalşi mañ walyānt wār...////* (à rétablir conjecturalement *wārts* ou *wārtsi kāntu*) “(la langue) large recouvrant toute la lune de la figure jusqu'au.....”.

27. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *yiti otuzunç ezrua t(e)ñgriniñ teg üni erür* (5b, 21–22)

M. II. *ezrua etinlig* (11b, 14)

Skr. *brahmasvara, brahmaghoṣā*

Bk. E. 458 (28), B. 565 (10), C. 593 (28), SH. 60a, 225a (1) *Gātha*, 355a.

Toḥ. C. 593 (28), 213a 7 (n° 28) //// *waśem* “voix”. ... Les textes tochariens font fréquemment allusion à la voix brahmique, A *brahmasv/war-waśem*, **bramñäktem waśem* : B **brahmasvar-wek*, **bram-wek* : A : 267b 7, 268a 5, 378, 1; B : K3b 1, 12b 4.

Not : Bu lakṣaṇa *Burқан edgüleri* arasında U III 71, 72/14–16’da sayılmıştır : *sansız üküṣ ezrua t(e)ñgriniñg ünintin yigedmiş utmuş bolur ıduḡ ünleri*. Bu lakṣaṇa’ya sık sık Uyg. metinlerde işaret edilmektedir : *alku ünler arasinta alkuta yig baştınkı uluḡ ezrua etinlig tikilig yañḡkuluḡ ünüñgüz* Suv 346, 21 (DTS’den); *maitri burxan [se]wiglig ezrua ünin* Geng - Klimkeit, Maitr. H., 16. Kap., 2a, 5-6; *t(e)ñgri burxannıñg ezrua üni kop bulunḡ yuñḡaḡta istilti* op.cit., 7b, 15–16; *Burқан seviglig ezrua ünin* U III 34, 2–3, *tikilig yañḡkuluḡ brhmasavar ezrua ünin* TT X 190–192 vb. Ve krş. TT VIII G 70 (Br.) (skr.) *ratir ghosa* (atü.) *küwrüg üni teg yañḡkuluḡ*.

28. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *sekiz otuzunç köküṣ öñglüg közi erür* (5b, 22–23)

M. II. *köküṣ öñglüg közi* (11b, 13–14)

Skr. *abhinīlanetra*

Bk. E. 458 (29), 53a *abhinīla*, B. 564 (6), C. 594 (29), SH. 60a.

Toḥ. C. 594 (29), 213a 7 (n° 29) *tsem-yokāñ aśäm* “des yeux de couleur bleue foncée” (cf. 217b 1-2, à rétablir ainsi). Cf. 314a 7 *indranilṣi wtsi tsem-(yokāñ aśäm)* //// “(les yeux) bleus foncés comme un parasol d’Indranila”.

Not : Bu lakṣaṇa da *Burқан edgüleri* arasında U III 72, 24–26’da sayılmıştır : *kök rajav(a)rt öñglüg közin ol irinç tınlıḡlar tapa körüp üküṣ asıḡ tusu ḡılurlar*. Yine TT VIII G 70 (Br.)’de söz konusu lakṣaṇa’nın ETü. kısmı tamamen, Skr. i ise kısmen eksiktir : (skr.) *abhitil ... tā* (: *abhinīl <anetra> tā*). Bu mükemmellik Uyg. metinlerde Buddha’nın niteleyicileri arasında sık sık geçmektedir : *burқан raj(a)v(a)rt öñglüg közin* U III 36, 16-17; *kök rajav(a)rt öñglüg közin ol magat uluṣ ... titrü körüp* TT X 186–188; *köküṣ öñglüg körkle közin* Geng, Maitr. H., 2. Kap. 9b, 9; 2a, 19–21 vb.

29. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *toḡuz otuzunç ḡoduzlar buḡasınıñg teg kirpiki erür* (5b, 23–24)

M. II. *buḡalarnıñg teg kirpiki* (11b, 13)

Skr. *gopakṣma(n), gopakṣmanetra*

Bk. E. 458 (30), 216b *gopakṣma(n)*, B. 564 (5), C. 594 (30) SH. 60a.

Toh. C. 594 (30), 213a 7 (n° 30) *kayurşiss o(ki) pät kru* “des cils comme d'un taureau”, 292b 1 (n° 30) *kayurşāśsi lānt oki* //// “comme du roi des taureaux”.

Not : Uyg. 5b, 23 *ķoduzlar buķası* + : *ķoduz buķası* “yaban sığırı boğası, yak boğası”, krş. *ķotuz buķası* Geissler - Zieme, *Uigurische Pañcatantra-Fragmente*, A I (14) 14; (20) 29; (62) 32 ve ayrıca bkz. s. 48, Anm. 14.

30. Lakşana

Uyg. M. I. *otuzunķ uşnirin yaratmış töpüsü başı erür* (5b, 24-25)
M. II. *uşnirlağ töpüsü-i başı* (11b, 11-12)

Skr. *uşñīśaśīrṣa*, *uşñīśaśīraska(-tā)*, *uşñīśaśīrṣānavalokitamūrdha*, *uşñi*
Bk. E. 458 (32), 149b *uşñīśa* (1), B. 558 (1), C. 594 (31), SH. 60a, 218a *Uşñīśa*, 330a, 366b.

Toh. C. 594 (31), 213a 7 (n° 31) *uşñīr mrācam* “l'uşñīśa (protubérance) sur le crâne”.

Not : Uyg. 5b, 24 *uşnir* < < Skr. *uşñīśa* “anything wound round the head, turban, fillet; a diadem, crown; a kind of excrescence on the head of Buddha” MW. 220b. Bu lakşana'yı krş. *ķörgeli bolğuluķsız uşnir lakşanlığ* BT VII F 6-8, ayrıca bkz. op.cit., s. 35, Anm. A 102.

31. Lakşana

Uyg. M. I. *otuz artuķı bir yağuruķ(ı)ya toğmuş ķazlar ķanı atayı*
teg torluğ ernēgeki erür (5b, 25-27)

M. II. *torluğ iligi adakı* (11b, 28)

Skr. *jālāṅgulihastapāda*, *jālāvanaddhahastapāda*

Bk. E. 458 (6), B. 573 (30), C. 585 (5), SH. 60a.

Toh. C. 585 (5) —. Mais les descriptions des Bouddhas et Bodhisattvas mentionnent les filets aux doigts (des mains et pieds) : 217b 3 *sopiñ [pūk p]rārwaṃ* “des filets à tous les doigts”, 273a 1 *sopisyo yetuñcās parnoñcā(s)* “les ... brillants, ornés de filets”.

Not : Bu lakşana'yı TT VIII G. 59 (Br.)'deki lakşana'lar arasında sayılan (skr.) *jālinyasya* (atü.) *torı erür monuṅg.* ile krş. Uyg. 5b, 26 *ķazlar ķanı* = Skr. *Rāja - haṃsa* “The king goose, leader of the flight, i. e. Buddha, one of whose thirty-two marks is webbed hands and feet” SH. 470b. İbareyi krş. *ķazlar begiṅge oķsatı* TT X 133. 5b, 26 *yağuruķ(ı)ya toğmuş ķazlar ķanı atayı* ibaresini krş. *yağuru-ķy-a tuğmuş arslan enük-ky-esi* Geissler - Zieme, *Uigurische Pañcatantra - Fragmente*, A 5 (136-137). 1-2. 5b, 27 *torluğ* “ağlı” buradaki anlamı “perdeli” = Skr. *jāla* “the web or membrane on the feet of water-birds” MW. 419c.

32. Lakşana

Uyg. M. I. *iki kırķ iki ķaş ķavşutınta urun atlağ yurüṅg tuıisi erür*
(5b, 27-29)

M. II. *ķaş ķavşutınta urun atlağ yurü(n)g tuıisi* (11b, 12-13)

Skr. *ūrṇā bhruvāntare jātāvadātā mṛdutūlasamnibhā, ūrṇā bhruvor madhye jātā himarajataparakāsā, ...*

Bk. E. 458 (31), 150a *ūrṇā*, B. 563 (4), C. 595 (4), C. 595 (32), SH. 60a, 202a, 309b, 356b.

Toḥ. C. 595 (32), 213a 7 (n° 32) *ārki kum pārwanam* “une *ūrṇā* blanche entre les sourcils”, 292b 2 *lyutār memaş ārki ciñcār kum ā(pat) ////* “une *ūrṇā* très blanche et gracieuse, à droite”.

Not : Uyg. 5b, 28 *urun atlağ yirüñg tuü+* : *urun* < < Skr. *ūrṇā* “a circle of hair between the eyebrows” MW. 221b. *yürüñg tuü* = Skr. *ūrṇā*, bkz. SH. 198a 白毫 The curl between Śakyamuni’s eyebrows, from it, in the Mahāyāna sūtras, he sends out a ray of light which reveals all worlds.” Bu özelliği U III 71, 11–14’teki *Burkan edgüsi* ile krş. : *miñg kün t(e)ñgri-niñg .. tümen ay t(e)ñgri-ning çoğinta yalınunta utmuş yigedmiş çoğluğ yalın-lıg bolur arji-lar iligi ...* Metinlerde bu lakşana’ya sık sık işaret edilmiştir : *oñgaru evrilmiş urun lakşan-ın kaş kavışığınta tokılığ* Suv 652, 13–15 (BT VII, Anm. A 43’ten); *kaş kavışığı ikin arakı urun lakşanın bedüki biş sumır tağça* Suv 46, 16–18 (Tekin, Buddhistische Trinitätslehre, s. 191) vb. Bu lakşana için kullanılan bir başka ifade de *alın lakşanı*’dır : TT VII 52, 29 (bkz. UW 93b *alın*).

IV. Kısalmalar ve Bibliyografya

Alm.: Almanca.

Ana. Ağız.: Anadolu Ağızları.

Anm.: Anmerkung (Almanca eserlerde “not”).

AoF : Altorientalische Forschungen.

B.: Burnouf, M. E., *Le Lotus de la Bonne Loi*, Paris 1925.

Barutçu - SDB : Barutçu, F. Sema, *Uygurca Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi*, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1987.

bk.: Bakınız.

Br. Brahmi.

BT : Berliner Turfantexte, V. Zieme, P., *Manihäisch - Turkische Texte*, Berlin 1975; VII. Kara, G. und P. Zieme, *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*, Berlin 1976; IX. Tekin, Ş., *Maitrisimit Nom Bitig, Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika - Schule*, 2 Teil, Berlin 1980; XIII. Zieme, P., *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, Berlin 1985.

c.: cilt.

C.: Couvreur, W., “Le caractère Sarvāstivāda - Vaibhāṣika des fragments tochariens A d’après les marques et epithètes du “Bouddha”, *Le Muséon* 59 (1946), s. 577–610.

- CAJ : Central Asiatic Journal.
- Clauson, G., "The Turkish-Khotanese Vocabulary Re-edited", *İTED*, c. V/1-4 (1973), s. 37-45.
- DTS : Nadelyaev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak, *Drevnetyurskiy slovar'*, Leningrad 1969.
- E.: Edgerton, F. *Buddhist Hybrid Sanskrit II : Dictionary*, New Hawen 1953.
- ED : Clauson, G., *An Etymological Dictionary of Prethirteenth - Century Turkish*, Oxford 1972.
- EOsm.: Eski Osmanlıca.
- ETG : Gabain, A. v., *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara 1988.
- ETS : Arat, Reşit Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Ankara 1965.
- ETü.: Eski Türkçe.
- EUT : Zieme, P. und G. Kara, *Ein uigurische Totenbuch, Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212 (109)*, Budapest 1978.
- Geng, Shimin, "Qädimqi Uygurcä iptidayi drama piyesasi "Maitrisimit" (Hami nüshası) ning 2 - pördäsi haqqidiqi tätqiqat", *TUBA* 4 (1980), s. 101-156.
- , und Klimkeit, H-J., "Das 16. Kapital der Hami - version der Maitrisimit", *TUBA* 9 (1985), s. 71-132.
- Geissler, F. und P. Zieme, "Uigurische Pañcatantra - Fragmente", *Turcica*, II (1970), s. 32-70.
- HtPar. Uygurca Hsüan tsang Biyografisinin Paris el yazması.
- İTED : İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi.
- Klaproth, J., *Abhandlungen über die Sprache und Schrift der Uiguren*, Paris 1820, II. Baskı Hamburg 1985.
- Kow.: Kowalewski, J. E., *Dictionnaire Mongol - Russe - Français I-III*, Kazan 1844-1849.
- M.: Metin.
- Maitr.: Gabain, A. v., *Maitrisimit, Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika - Schule*, (I), Wiesbaden 1957; II. Berlin 1961.
- Maitr. H.: Maitrisimit Hami nüshası.
- MK : Maḥmūd al - Kāşğarī; Atalay, B., *Divanü Lûgat-it-türk Ter-cümesi I-III, Faksimile, Endeks*, Ankara 1940-1943.
- Mo.: Moğolca.
- Moerloose, E., "The Way of Vision (*Darśanamārga*) in the Tocharian and Old Turkish Versions of the Maitreyasamitināṭaka", *CAJ* XXIII (1979), s. 240-249.

- Müller, F. W. K. und E. Sieg, "Maitrisimit und "Tocharisch", SPAW 1916, s. 395-419.
- MW : Monier - Williams, M., *A Sanskrit - English Dictionary*, Oxford 1899.
- Nadjip, N., *Uygursko - ruskiy slovar'*, Moskva 1968.
- Radloff, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk - Dialecte I-IV*, St. Petersburg 1893-1911.
- , S. E. Malov, *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zoloto Bleska)*, St. Petersburg 1913-1917 (Bibliotheca Budhica XVII).
- s.: sayfa.
- SDD : *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, c. 3, L-Z, İstanbul 1947.
- Sertkaya, Osman F., (tenkit) "Maitrisimit Nom Bitig -I-", *TDAY - Belleten* 1982-1983, s. 253-271.
- , (tenkit) "Maitrisimit Nom Bitig'in Hamı = Komul Yazması -III-", *TDAY - Belleten* 1982-1983, s. 275-280.
- SH.: Soothil, W. E. and L. Hodous, *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, London 1937.
- ShōAgon : Shōgaito, M., *Uigurugo. uigurubunken no kenkyū I. 'Kannonkyō ni fusawashii sanpen no Avādana' oyobi 'Agonkyō' ni tsuite*, Kōbe 1982.
- Skr.: Sanskrit.
- SPAW : Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften.
- Suv : Suvarṇaprabhāsa, bkz. Radloff - Malov.
- TDAY - Belleten : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten.
- Tekin - Maytr.: Tekin, Ş., *Maytrisimit*, Ankara 1976 (Uygurca Metinler I).
- Tekin, Ş., "Buddhistische Trinitätslehre in der uigurischen Version des Goldglanz - Sūtra", *UAJb* 33 (1961), s. 187-192.
- , "Some thoughts on the Etymology of the Turkish *üzengi* 'stirrup'", *TUBA* 9 (1985), s. 237-241.
- TezcanHt.: Tezcan, S., *Eski Uygurca Hsüan - Tsang Biyografisi X. Bölüm*, Ankara 1975.
- Toh. A, B : Toharca A, Toharca B.
- TS : *Tarama Sözlüğü, XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla, I-VIII*, Ankara 1963-1977.
- TSA : *Tocharische Sprachreste (A)*. Yay. E. Sieg ve W. Siegling.
- TT : *Türkische Turfan - texte*, V. Bang W. und A. v. Gabain SPAW 1931; VII. Arat, R. R., Berlin 1937; VIII. Gabain, A. v., Berlin 1954; X. Kowalski, T. Hrsg. A. v. Gabain, Berlin 1959.
- TTü.: Türkiye Türkçesi.

- TUBA : Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları.
U : Müller, F. W. K., *Uigurica* (I)–III, Berlin 1908–1922, IV. Hrsg.
A. v. Gabain, Berlin 1931.
UAJb : Ural - Altaische Jahrbucher.
Uyg.: Uygur Türkçesi
UW : Röhrborn, K., *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasian Lfg. I–IV*, Wiesbaden 1977–1988.
VEWT : Räsänen, M., *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*, Helsinki 1969.
YUyg.: Yeni Uygur Türkçesi
Zieme, P., “Ein uigurischer Erntesege”, *AoF* III (1975), s. 109–143.